

Galenus quoque in membris hominis, que secundum opposita latera sita sunt, dextram dieo ex sinistra partem animadverxit, mirumque in modum celebravit, *justitiam naturae appellans*. Nimirum nulla pars est in ulla laterum, cui non in altero sis opposita *sequitur* altera. Nam, aut geminae sunt, estque altera in altero latero opposita, *equalitatem etiam situs observans*, ut oculi, aures, narium foramina, venes, testes, manusque et oras et eorum digitis; aut simplices, *aequae in medio sita*, ut cerebrum, cor, pulmo, ventriculus, vesica et uterus; inter externas, frons, os et colli: aut secundum latera, contrapositis ad aquilatorem, ut hepatis opponitur lien. Hec Valesius.

Jam si in naturalibus videmus et patimur haec oppositiones et contraposiciones, utpote quas Deus instituit ad bonum et complementum rei conjuges, et tolos universi; quidni patientem easdem in mortalibus, puta in diversis et oppositis humorum judicis, voluntatibus, conatus, disputibus, certaminibus? Athlete Dolsumus, putiles, palestrae et stadiodromi in hae mundi passastra.

Ad hoc acres addit stimulus illud Seneca, *epist. 107*, imo Siracidis hoc loco paradoxum: «Ilerunt contraria constat aternitas. Imperatur sequitas nimo, alii Seneca, et sine querela mortalitatis triuia pendulum. Hiems frigida adiungit, algendum est; vestas calores refert, astypandum est; intemperies colli valetudinem tentat, agrotinum est. Et fer nobis loci occurrent, et homo pessiosor feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non possumus. Id possumus, magnum sumere animum et viro bono dignum, quo fortior fortuna patiamur, et natura consentiamus. Natura autem hoc quod videt regnum, montanum tempore. Nubilo sera succedunt; turbantur maria cum queverunt; flui invicem veni; noctem dies sequitur; pars celi consurgit, pars mergitur. Contraries rerum aternitas constat. Ad hanc legem animus noster aplaudas est, hanc sequatur, hinc pareat, et quocumque fiant, debuisse fieri pulat, ne velut objurgare naturam. Optimum est pati quod emendare non possit; et Deum, qui auctoritate cuncta provenient, sive immunituram comitari. Malus miles est, qui imperatorem genens sequitur. » Et nonnullis interjectis, sic Deum nos affari et orare docet:

« Due me, parent, celsime dominator pol,
Quoniamque placit, nulla pondi mora est.
Assum impiger. Fas nolle, comitator genes:
Malisque patitur, quod pati licet bene.
Ducunt voluntem lat, solentem trahunt.

« Sic vivamus, sic loquamur, paratos nos inventat atque impigros fatum. hic est magnus anus, qui se tecu tradidit. At contra illi pusillis ac degeneri, qui obliticiunt et de ordine mundi male existimat. et emendare maulti deos quam se. »

Denique hujus *lesoinie*, oppositionis et contrapositionis pars et ergo est ipsa SS. Trinitas; in ea enim Pater Filio relative opponitur et contrapontitur, ac Spiritus Sanctus Patri et Filio; sicut enim ex Patre « omnis paternitas in celo et in terra nominatur, » ut ait Apostolus, *Ephes. iii, 15*: Sie et a Filio omnis filia, et a Spiritu Sancto omnis amor et processio. Sic ut ergo summa oppositio personarum SS. Trinitatis desinit et coit in summam unitatem et identitatem essentiae divinitatis: sic omnis nostra oppositio coeat in unitate concordie et charitatis.

46 et 17. ET EGO NOVISSIMUM EVIGILAVI, ET QUASI QUI COLLIGIT ACINOS POST VINDEXATORIBUS. IN BENEDICTIONE DEI ET IHSU SPERAVI (greci επειχας, quod aliis vertunt, *assecurus sum id quod facere contendi*; aliis, *praeoccupavi vel anteverti*): ET QUASI QUI VINDEXAT, REPLEVI TORULAR. — Perperam aliqui legendum est, et ipse spe speravi. Delendum est enim r̄spe, uti monent Romani in erratis prebili.

Inserit haec deo Siracides, clausuras praecedentes sententias, et inchoatores sequentes, ut ad eas conciliet sibi attentionem lectorum per autoritatem Dei, qui illi benedixit, cumque exeat ut ad eas scribendas, q. d. Inter eos, quos vers. 42, dixi Deum benedixisse, sibique selegit et sacrificantes, ego sum unus, et in me genero ultimus. Nam ego post omnes prophetas et scriptores hagiographos, qui prophetae et scribentes desisterunt in captivitate Babylonica, post longum eorum silentium et quasi somnum trecentorum annorum evigilavi, excitante me Deo ad seribendum has parabolatas sacras. Verum ex humilitate nolo me illis aequali, sed illis militi antepono; illi enim fuerunt quasi vindemiatores, qui ubi rem sapientiam doctrinam quasi plenam uarum vindemiam in Ecclesiis intulerunt; ego vero censore me esse quasi racematore, qui post vindemiam acinos pauculos relictos scrutatur et colligit: pari enim modo et ego sententias a priscis sapientibus et scriptoribus pretermittens scrutatus sum, et in hunc librum collegi; sed ecce Deus huius humiliatissimi mei et labori benedit, fecitque ut, quia in benedictione ejus speravi, racematio mea excreverit in vindemiam, que « torcular » impleverit, hoc est, ut multas preclaras de qualibet virtute et vito sententias copiose conscripserim, ex quibus vitium salutaris sapientiae mentem irragans et inebrians a lectoribus facile exprimi, et abunde hauriri possit. Unde pro quasi qui colligit acinos, greci est οἰκεπέδων, id est, ut callamos vel spicas post messem colligens, sive spicilegus; sed per catachresin, spicilegus sumitur pro racematore, qui post vindemiam colligit paucas uvas reliquias, que vindemiatorum oculos et manus fugerunt, q. d. Ego cogitabam esse duxitxat sapientiam spicilegus; sed Deo mihi benedicente factus quasi vindemiatore replevi torular, id est librum ingentem conscripsi plurimis sententiis, velut uiris congestis confertum, ad

num sapientiae inde exprimendum et propinanum tam praesentibus, quam futuris fidelibus, preserfum Christianis. Unde Tigurina videtur: *Noxiissimum autem ego evigilavi, ut tanquam racemator prepararem γρ̄st vindemiatores, bene fortunante homino, et quāsi vindemiam torular implerem; alii r̄nco aliis Agentes in Greco iuxta emendationem Ronaenam sic verlunt: Et ego ultimus evigilavi, et possidi eos, ut ab initio, ut qui racemos colligunt post vindemiantores, beneficitione Domini assecutis sum quod volui, et, ut vindemiatore, replevi locum torularis; Syrus: Etiam ego novissime veni sicut racemator post vindemiatores, et in bonis Dei ego stati, et scut vindemiatore replevi torular meum. Dicit ergo Siracides se ultimum fuisse hagiographicum scriptori, qui S. Scriptura Veteris Testimonii quasi coleophonaem et coronidem imposuerit, ut ipsa iam plena sit, et abundans omni vino sapientiae, praserit ethice ad mortis conformandos. Licit enim paulo post Ecclesiasticum scripti sunt libri Machabeorum, tamen hi non censentur inter *ketubim*, id est inter hagiographies, sed inter historicos. Addit illos ab Hebreis non haberi in canonе S. Scriptura, nec ab eis censeri canonicos. Similiter modo S. Paulus, *I Corin. xv, 8*, vocat se novissimum Apostolorum, immo auctoriuum; ipse tamen quasi vindemiatore replevit torular Ecclesie omnipotens doctrina christiana.*

Nota: *Ts evigilati* significat doctores et scriptores sacros dari mundo in nocte errorum et vilificationum versanti, ut ipsi ex ea Deo excitante evigilantes, excident et alios ad studium sapientiae. Unde ipsi sunt similes lucifero, sive stelle Venere, qui post noctem in ora oriuntur, solemente mundo adducunt; sic enim ipsi Christum, qui est sol iustitiae, orbis adducunt, ejusque sunt quasi predromi et luciferi. Hinc Petrus, *epist. II, cap. 1, vers. 19*: « Habemus, ait, firmorum propheticum sermonem: cui beneficiti attendentes, quasi luceroe lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oritur in cordibus vestris. » Hinc et S. Gregorius, *lib. IX Moral. cap. vii*, explicans illud *Job IX*: « Qui facit Arcturum, et Orionam, et Hyadum, et interiora Austria: » per *Orionam* intelligunt martyres, per *Hyadas* doctores, qui martyribus successerunt; Orion enim in hieme, Hyades vero post hie, et a initio veris oriuntur, et quasi evigilant. « Quo: ita, inquit, post Orionam Hyadum nomine, nisi doctores sancte Ecclesie degenerant? qui subducti martyribus et jam temporis ad mundi notitiam venerant, quia fides clavis eluet, et represa infidelitatis hieme aliis per corda fidelium sol veritatis calet: qui remota tempestate persecutionis, expeditis longis noctibus inuiditatis, tunc sancte Ecclesie exorti sunt. »

18. AUDITE ME, MAGNATES ET OMNES POPULI; ET RECTORES ECCLESIE, AURIBUS PERCIPITE. — Rectorum enim est subditos hec morum praescepta verbo et exemplo docere. Quare qui rectorem, principem vel regem docet et format, omnes eius subditos totamque rem publicam vel regnum docet, componit et reformat: ut quis ergo rem publicam reformat, reformanda ei primum sunt illius capitla. Ita S. Franciscus Xaverius Sinas conversus regem ipsum tentavit, ad eumque legitum a Prorege India mitti se petit: eo enim converso, totum Sinarum regnum converteretur. Hinc grece non est *et omnes populi*. Unde Tigurina: *Audite me, proceres populi, et principes catum, auem advertebit;* et Syrus: *Audite me, principes populi, et magnates Ecclesia, auscultate me.* Nota: In Greca Roma emendatis deinceps aliis plane est capitulo ordo: nam quae hacenus dicta sunt hoc cap. *XXXIII*, in Greca Romanis extant cap. *XXXVI*; que vere hoc cap. in Latinis sequuntur de filiis et servis, in Greca Romanis extant cap. *XXX*. Latinis tamen in ordine consentiunt Greco Complutenses.

TERTIA PARS CAPITIS.

MONET NE QVIS BONA CEDAT FILIIS VEL AMICIS ANTE MORTEM.

20. **FILIO ET MULIERI, FRATRI ET AMICO, NON DES POTESTATEM SUPER TE IN VITA TUA : ET NON DEDERIS ALIUI POSSESSIONEM TUAM : NE FORTE FOENITEAT TE, ET DEPRECERIS PRO ILLIS, —** reperiendis et reponendas. Unde Tigurina, ut ne penitentia ductus supplex eamdem repetas; alii, ne tibi paenitenti sit pro eis supplicandum; Syrus: *Filio et mulieri, et fratri et amico non dederis potestatem supra te in vita tua, donec vivis et spiritus est in te. Pro mulieri gracie est pax; quod tum uxorem, tum mulierem quamlibet significat. Igitur suadet primo, ne uxori, et multo minus concubina, aut cuivis alteri mulieri, potestas detur, ut vir eam sinat regere sibi que dominari: nam mulieris imperium in virum contra naturam est, ejusque a Deo institutionem, Genes. ii, 16, ideology indecens, inordinatum, impotens et intolerabile.*

Rursum, ne vir mulieri nirois multa et magna committat aut permitat: haec enim postea ei admire, vel restraininge agere poterit; sicut servitus in agris, v. g. via et semita transouendi per agrum semet inducta, exeri et tolli nequit. Nam, ut ait Comicus: *«Elate et usu beneficium fit debitum.» Unde Symmachus in relatione habita nomine satnus ad imperatorem: «Semel honori Urbi delata compendia desinunt esse tribumentum: et quod a principio beneficium fuit, usu atque estate fit debitum.» Theodosius rex, apud Cassiodorum, lib. III, epist. 39: «Quapropter, ut, illustris magnitudo bia a Mediolanensibus aurigis nos aditos esse cognoscat, illa sibi vestris t-imporibus fuisse subtracta, que mos priscus inducerat, cum praestante tempore manifestissima sit pro lege. Proinde si nullo mendacis adserita viluntur, sublimitate vestram sequi convenit vetustatem, qua suo quadam privilegio, velut debita, que donantur, exposcit.»*

Secondo, ne defet et resignetur ei possessio et hereditatis; per illam enim plenam heri et familiae gubernationem et potestatem accipit, vel invadit et occupat. Idem velat filio, fratri et amico. Canam subdit: «Ne forte peniteat te, et depreceris pro illis, — q. d. Utique facti et donatione te penitebit: quia cogoris eis fieri supplex, eosque precari, ut tibi ea que ad victimum et vestitum necessaria sunt, praesten, qui pruis ab iis supplicibus honorabiles et rogabar. Huic sententiae Siraedius antis tropha est illa Arabinus, Centur. II, num. 94: «Ne sis canis amicorum tuorum.» Canis enim ad mensum heri emendat. Et illa, Centur. I, num. 34: «Ne sis equus amico tuo, ne casas.» Qui enim se nimis amico subiect, ejus fulguramentum, siquicunque contemplum, inopiam onera que gravia sibi consilat. Quocunq; prudens est

sapiensis consilium: «Raro amicum accedito, ne tui salut factus te oderit.» Quod secutus S. Gregorius Nazianzenus raro Theodosium Imperatorem ejusque auxilio sibi amicos accedebat, ut habeat ejus Vita. Denique nunquam potestas danda est amico tanta, ut amicum ad peccatum impellat vel cogat. Unde Pericles, teste Plutarcho in ejus Vita, rogatus ab amico, ut ejus causa falsum perjeraret, cordate respondit: «Se usque ad aras amicum esse.» Et P. Rutilius amico cuidam per indignationem querenti: «Quid mihi est opus auctoritate tua, si que rogo non facis?» respondit: «Imo quid mihi tua, si propero te aliquid innohe factorus sum?» Ita Valerius Maximus, lib. VI, cap. IV.

Hoc precepit euilibet viro prudenti, sed maxime rectori, praevalo, principi et regi servandum. Ille enim, si quem sibi dominari permittat, aliisque nomine tenus dunatax rex erit, nec reget, sed regetur ab eo: unde fit, ut libertatem perdat, et subditorum invidiam odioque sibi conciliat, ac respublika male administretur ab eo, qui non communia respublika, sed privata sua lucet querit et ambit. Porro multi sunt, qui in principio animos sese insinuant, ut tandem haec imperii nancisci, ac principibus dominari queant. Tales sunt maxime ambitionis et politici, qui se suosque evehunt studient, ideoque per eas et nefas ad hoc contendunt. Quare subinde dum humana presidia deficient, diabolica querunt, ac per artes magicas et philtira principes incantant, ut ipsi quasi mente capti omnia eorum dicta factaque probent, aliisque ab eis eorumque consilii, etiam pravis et noxialis, toti pendent, et avelli nequeant: quin et eos ex imo in summas dignitates et prelaturebus evanent, vel eveni carent; ut illis tecu gradu dejecti, deprimenti et puniri nequeant. Atque haec est impiorum et diaboli fraus, qua reges et regna perdere satagit. Cum enim politicus impius regit, impietas regit; cum hereticus vel atheistus imperat, heresis et atheismus imperat; cum magus dominatur, dominatur diabolus, qui mago presidat, quemque magu adorat et invocat, in quo se suosque devovit et obstrinxit. Ipse ergo per eos quasi harpyias suas rempublicam expilat, depravat et subvertit. Verum Deus, qui has eorum artes impias videt, tandem steriat perdidique eos, ac effici ut infantes vivant, et infanti morte, eaque sepe violenta trucidentur, idque ab illis ipsi principibus, quibus in delicia fuerant, ut perit Achilophel per Davidem, Aman per Assuerum, Sejanus per Tiberium, Abiavlus per Constantium, Eutropius per Arcadium, et alii plurimi etiam nostri

hoc seculo. Quin et diabolus ex pacto eorum animas et corpora possident, actus odio immanni, quo in Deum, ejusque creaturas, ac pressertim in homines universos flagrit, eos decipere, et in infamem ruinam mox callide precipitare solet: ati hoc saeculo varis locis scepis factum vidimus, et in dics videmus. Caveant ergo a talibus principes, neminemque eorum sibi imperare et dominari permittant, nisi certam suorumque perniciem expectare et spectare velint. Consiliares vero sibi adsciscant eos solos, quos certo scient orthodoxos et probos esse, ac integræ famæ et vite, nec suis, sed principis et republicæ communis modis studere: neque facile uni se credant, sed plures audiant et sequantur.

Ita Alfonso Aragonum rex, regum gloria, et sapientie exemplar, peralbendum sibi videri diccat, reges ab aliis regi, et duces ab aliis duci. Notabiliter principes et magnates, qui cum imperi et principatus titulos sibi vendicent, alieni tamen consilio reguntur, etiam nolentes: quo fit, ut sepi cum magno reipublice incommode alienis oculis videant, alienis auribus audiant, alienis linguis loquantur. Et sic nihil minus sunt quam Imperatores, qui a consiliariorum arbitrio ita pendunt, ut plane horum sint mancipia. Ita refert Panormitanus, lib. II. *De Gestis Alfonsi.*

21. **DUM ADIUC SUPERES ET ASPIRAS, NON IMMUTABE ONNIS CARO, — q. d. Dum vivis et es superastes, dum spiritus vitalis in te est, fac ut non immutel te tuumque animum, scilicet ab eo, quod ut proxime docui, «onnis caro,» id est omnis homo, g. d. Nec frater, nec filius, nec ulla hominum sensum invertat, ut contra quam monni, et aliis te substernas, ac bona tua illis in vita cedas. Graeca jam habent, μὴ διδότε αὐτοῖς τὴν ζωήν, id est, non aliens, vel non emancipis te ipsum omni cari, hoc est nulli homini te subiectias; alii, non permutes te ipsum cum illo homine; Tigurina: *Dum vivis, et spiritus ulla tibi supererit, ne te cuiquam mortalium emancipes;* Syrus: *Dona vivis et spiritus est in te, ne des potestatem super te omni cari. Noster legit, πάντας, ας τάξεις, id est non immutabil, vel non innatu te omnis coro. Ratione subdit:***

22. **MELIUS EST ENIM UT FILII TUI TE ROGENT, QUANTO RESPICERE IN MANUS FILIORUM TUORUM, — q. d. Satius tibi est, ut filii pendeant a te, quam tu a filiis: ut ipsi postulent necessaria a te, quam tu ab ipsis. Fili enim intenti ut se suamque familiam alant et augeant, facile obliuiscuntur parentum, ac sepe unus in aliis curam eorum transribit. Unde Complutensis habent: *Prestat filios invitare tu, quam te aspiceret ad manus filiorum tuorum: sicut respicere canes famelici ad manus hori, utrū ossa sua ipsi projiciat, hoc est, ut alii vertunt, prestat illos tibi supplicare et mendicare, quam te ipsi. Syrus: Ne des alius divitias tuas, ut exigas et queras ab eis: quia melius est ut petant a te filii tui, quam ut tu petas ab eis. Idem***

monitum Esopus mythologorum princeps dedit Enno filio suo: «Quotidie, inquit, in diem crastinum reconde: melius enim mortuum inimicis relinquere, quam viventem amicorum indigere.» Ita Planudes in *Vita Esopae.*

Nota est historia patriæ, qui cum omnia sua filios distribuisset, ab omnibus desertus et inopis factus, hac arte a filiis alimoniam extorti: cistam implevit lapidis, fixitque in ea se reposuisse thesaurum ingentem: quare ut ejus heres institueret, quisque filius parentem donis et beneficiis sibi devincire satagebat. Ita hunc vixit patens, et fraudem fraude delusus. Eo enim mortuo modis studiere: neque facile uni se credant, sed plures audiant et sequantur.

23 et 24. **IN OMNIBUS OPERIBUS TUIS PRCELLENS SE. NE DEDERIS MACULAM IN GLORIA TUA. — Ita Roma, licet alii legant in gloriam tuam; Syrus, in honore tuo; alii: *Ne imponas lobem gloria tua;* Tigurina: *In omnibus negotiis tuis tenues principatum, ut ne fama tua maculam imprimas.* Unde Lyranus, Paladius, Jan-enius et alii primo, hunc apertum et genuinum dant sensum: In omnibus negotiis vita tua esto rerum tuarum dominus, ut tibi alii, non tu alii subiectaris, ne hanc domini gloriam obnubiles per maculam vel inopie, qua cogaris ab aliis turpiter mendicare, quo prior ipsi dedit; vel imprudentie, quod tu aliis deris; quasi ipse non poteris ea prudenter administrare, quodque eos tibi dominari permisisti; et te eorum quasi servum efficieris. Parentibus enim rerum suarum prodigiis, vel dehincibus, soleat a magistris bonis interdic, eorumque administratione in filios vel curatores transferri.**

Unde Rabanus ex S. Gregorio, more suo hec mystice adaptans pastoribus, principibus et praefatis: «Heo omnis ratio, inquit, et patres historialiter docet, quomodo filii suis ride presint, et cum disciplina illos nutriant, quousque ad perfectam etatem venerint, ut digni heredes parentum suorum post discensus illorum possint existere: et rectores Ecclesie spiritualiter instruit, ut dignitatem ordinis sui cum auctoritate rationabile et iusto moderamine usque ad finem teneant: et sic bene erutiores discipulos, utilis heredes sui laboris relinquant. Deinde doet, quomodo in vita instituto se aquales subditis exhibere, et tamen a peccantibus zelo ultionis antefere debant. Qua occasione subdit aureum pro prelatorum vita documentum, dicens: Solerter quippe infundendum, ne, dum immoderatus custodifur virtus humilitatis, solvantur jura regiminis: et dum Praelatus quisque plus se quam decet dejicit, subditorum vitam strigere sub discipline vinculo non possit. Teneant ergo rectores exterius, quod pro aliorum utilitate suscipiant: servent interiorius, quod de sua estimatione perfimescant: sed tandem quibusdam signis decenter erumpentibus, eos apud se humiles etiam subjecti deprehen-

COMMENTARIA IN ECCLESIASTICUM, CAP. XXXIII.

dant, quatenus et in auctoritate eorum, quod tormentid, videant, et de humilitate, quod immitur, agnoscant. Studeant igitur sine intermissione qui presunt; ut eorum poterit quanto magna exterius certior, tanto apud eos interius determinatur: ne cogitationem vineat, ne in delectationem sui omnium rapiat, ne jam sub se mensam regere nos possit, cui se libidine dominandi supponit. Inter hypocritas enim jure deputatur, qui ex similitudine disciplinae ministerium regiminis verit in usum dominationis: et tamen nonnumquam gravius delinquitur, si inter perversos plus aquilat quam disciplinae custodit. Quia enim falsa pietate superatus ferre fieri delinquentes filios noluit, apud distributionem iudicem semipsum cum filii crudeli damnatione perirent. Proinde rectores et magistri Ecclesie rite ordinem suum teneant, et cum disciplinae subditos sibi regant atque custodiunt; ut dum bene ministraverint, gradum sibi bonum acquirant, et regnum eternum pro bonis meritis Christo triueniente in fine vita suscipiant.

Secundo, potest hinc sententia cum Jansenio generalius accipi, q. d. In omnibus que agis, et praeceperimus, id est precepimus et quasi choragum, magistrum et dominum te prosta, nec aliis committitas que gerenda sunt, ita ut ipsi operum sint duces, et eorum arbitrio omnia gerantur.

Tertio, proprie et amplissime, ut sonat, hinc sententia accipi potest. Graecum enim ἡράκλειον, idem est *undū superans*, excellens, eximus, q. d. In omnibus operibus tuis esto excellens et eximus, ut omnia etiam minima factas exakte, perfecte et eximite, ut ne vel in minimo obgravatum vel metum hominum a recto et perfecto dedicas; sed timori, gratiae celerisque passionibus dominaris, securis et facias id in qualibet, quod honestus, sanctius, excellentius, deoque grauius est.

Quare esto eximus in prudenter administratis bonis tuis (hujus enim occasione et respectu hanc sententiam generali hic intexti, illigie adaptat Siracides), nec eadas filiorum vel amicorum preceps vel minis, ut bona tua eis cedante mortem; aut aliud quid simile minus te dignum, vile vel abjectum committas. Similiter fac excellenter et eximie confera opera tua, ut, si doceas, excellenter docens; si studias, excellenter studias; si coniceris, excellenter concioneris; si ores, excellenter ores; si comedas, ha sobrie, deconfer et exime comedas, ut hominibus certe præstare videaris, uti nostri etate fecit Gregorius XIII Ponifex, et ita de ceteris.

Nec dedere maculam in gloria tua, — ut operi, quod excellenter fecisti aut facis, admisceas aliquid minus docens vel probum, quod illud comacula vel decore, sicut Salomon, qui in juventute eximus fuit in sapientia omnique virtute regali; in senectute vero per mulieres seductus desipuit, et idola colens magnam dedit maculam in gloria sua, Eccl. cap. XLVII, 22.

Ex adverso Eleazarus senex maluit mori quam comedere carnem porcinam lege vetitam: « Non per hoc, ait, maculam atque execrationem mece semetipsum conquiram, » II Machab. VI, 23. Hoc est quod orat regius Psaltes, Psalm. L: « Redde mihi Iellum salutis tui (S. Hieronymus: *Iesu tui*), et spiritu principalis confirmare. » Principali, id est principio, primatio; S. Hieronymus, « *potentia*; hebreum *πατέρα νείδα*; grecce, *ἀρχόντα*; id est *primo*, spiritu principe; qui principem et regem decet, qualis erat David; *secundo*, spiritu, qui quasi princeps in animo principetur et dominetur libidini, vitiis et concupiscentiis: ita S. Hieronymus; *tertio*, qui me preventius quasi princeps preeat omnes actiones meas, easque facial eximas, principes et regias. Potest *quarto*, neidum cum Tigurina verti *voluntario*, spontaneo, liberali, beneficio, qui scilicet suis donis me officiat liberis et sponte ire, inno currere viam Domini, liberaliter esse in omnes, Deo per omnia plene obedire, tentationibus alicerter resistere, crucem quamlibet fortiter sustinere. Symbolice S. Hieronymus: Spiritus principialis, inquit, est Deus Pater, Spiritus rectus est Deus Filius, Spiritus sanctus est ipse Spiritus Sanctus. Melius S. Gregorius, in Psal. L: *Spiritus Sanctus (inquit) est principialis, est rectus, est sanctus*. Hic est, qui nos impellit et elevat, ut faciamus opera excellente, heroicæ, et que naturam communemque aliorum Sanctorum mensuram superant. Unde Santos facturorum erat opus aliquod excellens fortitudinis, præmititur: « Irruit spiritus Domini in Samson, ut patet Iude. XIV, 6 et 19, et xv, 14. Hie ergo Spiritus Sanctus assiduus invocandus est illi qui heroicæ virtutis edere virtutum opera.

Hinc sententia convenit illa cap. XXXI, vers. 27: « In omnibus operibus tuis esto velox, » *grace invictus*, id est strenuus, agilis, acer, et omnis infirmitas non occurrat tibi. Quam sententiam in se generalem Siracides adaptat convivis, ut in iis conviva velociter et resolute congruo tempore surget, domumque aheat: sic ut hinc in omnibus operibus tuis præcevens esto, adaptat administrationis ponorum.

Modum excellenter faciendi singula opera suggerit nosler Ludovicus de Puente, *De Christ. perfect.* tract. IV, cap. xix, ministrum si singulis addas sex alas Seraphim, quibus evolent in colum, que sunt: *a memoria presentis Dei* ubique existentis, et quid cogiles, loquaris aut facias aspiciens; *a pura majori ipsius glorie intentio*, » studendo in omnibus quae facis illi placere, ejusque divinam voluntatem semper exsequi, eo quod sit summe bonus; *a oratio*, » que tuis operibus de initium, eaque comitefetur petendo divinum auxilium, ut cum ea perfectione quam ipse preecepit ac consult, ea exsequaris; *a fiducia in Deum*, » a qua omne bonum tuum dependet, de cuius omnipotencia spes quod adjuvabit tuam imbecillitatem; *de ejus misericordia*, quod compatietur

COMMENTARIA IN ECCLESIASTICUM, CAP. XXXIII.

aut miserice; de fidilitate, quod in tuis tentationibus et periculis te proteget; de providentia, quod te in omnibus viis tuis deducet. Et hinc duas ultimes ale oruntur: *a fortitudo*, scilicet in ardoris rebus aggredientis, objecto omni difficultatum metu; et *a perseverantia* usque ad finem operum inchoatorum, tolerando patienter quascumque occurrentes molestias. Nam, ut Iacobus dixit: « Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, » Iesai. XL, 31, recentem, scilicet aliam præstantiorum, indutus; *a assumptio penitus si-
cuit aquila*, ut spiritu volenti, suaque opera a terra ad celum exaltent: « current, et non labo-
rabit, » proper delectationem qua Deus illorum « corda dilat in via divinorum mandatorum; ambulabunt, et non deficiunt, » sed perse-
verabunt in operibus obsequi ejus, donec glori-
corum obfiniantur.

Moraliter, hinc dicunt vir sapiens in omnibus operibus suis præcellere, ut scilicet ea, nec in se parva, faciat excellenter; sic enim ex exilibus faciet eximia: eximium enim est in omni re, quantumvis parva, excelle. Hinc excellens grammaticus pluris fit quam mediocre orator auf philosophus. Excellens enim est quid eximium, quod suo fulgo omnium oculos praestringit, et rapit. « Satius est, ali Plato in Theeteto, bene agere aliquid exiguum quam multa perfutorio. » Nam *τὸ εὖ εἶναι* est, non contra, q. d. *Magnum est omne, quod bene fit: non autem omne, quod magnum est, bene fit*: non autem omne, quod magnum est, bene fit, nec ideo eximium, quia magnum est, bene fit.

Tertius stimulus est, quem sibi morituras deficit S. Antonius, et Barlaam Josaphat regi, apud Damascenum in *Historia*, scilicet, si quotidie, dum surgis, cogites illum diem forte ibi fore ultimum: ac priuider serio preponas, singula illius diei opera ita exalte facere, ac si ultima sint futura, ut ea Christo judicis mox afflito sistere, de hisque iudicari indecet, ac salvare spores et gaudens. Mane ergo premeditatus habe: « Hodie meipsum servire Deo, bodie et finiam. Nolo ergo degenerare a præcisus cogitationibus filiorum Dei. Metar actions meas magna mensura magnorum et herorum. » Huc facit illud Seneca documentum: « Ita contra opinionem vulgi, sicut stelle ab Occidente in Orientem. » Et illud: *Misericordia non negligenda, sed maximi sunt facienda*, » tunc quia a minimis fit progressus ad maxima, tunc quia natura misericordia magis quam in minimis tota est, » sit Plinius lib. XI, cap. II. Ita S. Gregorius Nazianzenus in carmine ad Nicobatum docet, quoniam se magna mensura metri daber, hoc est ad magna aspirare:

At se mensura magna, magno ac pœna letet
Metri quicunque sagit, præstata secunda.
Ferre inter magos, quam primas later egestas.
Non secas ac tenuas alle, vina ne per auras
Intra aquas, supra quam terri præstal simulas.

Et ut idem ait, epist. 57 ad Eusebium: « Ne

timeas inter graculos excellere, cum aquila esse possit. Praedictum est enim prestantissima quaque consequentia, in secundis tertius consistere. Idem Nazianzenus, in *Distich.*: Age, inquit, deserit hoc mundo, mundique sarcinis excussis, ad celos vitam vela pande; atque omnia quidem egregia opera, ut Deo dignum est, exseque: sed praeferim tibi Trinitas cura sit. Idem alibi ait: Nos festivitates agere, si in actionibus nostris exsplendescamus, faciendo, scilicet, eas prae aliis illustris et splendidas. S. Cyriacus, *De Singulari Clericis*: «Sanctum, at, non est, quod geritur sanctum, nisi sancte quod sanctum est per agutum.» s. Augustinus, in *Psalm.* xxiv, in fine: «Tunc, it, die lauda Deum. Quidquid egeris, bene age, et laudasti Deum.» Axioma S. Bernardi fuit, quod recitat Gerson, *Dialog. Franc.*, et Augustinus, tom II: «Deum non remunerari verba, sed adverbia, id est non habere rationem quid agamus, sed quam bene et preclare. S. Basilus, serm. De *Aplice* rerum, sancti: «Assignato tibi ministerio sedulo fungitor, perinde ac si Christo ipsi ministrassemus. Quia et Apuleius Deo Sacra: «Nihil, sit, est similius et gratius Deo, quam perfecta anima: bonus, qui in tantum ceteros homines excellit, quantum ipsa a diis immortaliis excellit.» Huc facili symbolum Pythagore: «In poculi fundo residuum ne relinquent: hoc est, Artes suas corporis, funditus exhaustio.» Et illud ejusdem: «Super modio ne consistas: hoc est, Noli mediocribus et moderatis esse contentus, sed ad summam entire. Chemicus ne insideas: id est, Non tantum presentis, sed et futuri curam habe.» Est enim chemicus mensura esse diurne.

In DIE CONSUMPTIONIS DIERUM VITE TUE, ET IN TEMPORE EXITUS TUI DISTRIBUE HEREDITATEM TUAM,

QUARTA PARS CAPITIS.

QUOMODO REGENDI SINT SERVI.

23. CIBARIA, ET VIRGA, ET ONUS ASINO: PANS, ET DISCIPLINA, ET OPUS SERVO. — A filiis transit ad servos et mancipios, qualia olim erant apud Iudeos et gentes. Vero apud christianos servi voluntari famili, qui operas suas heros colant; unde proprii non servi sunt, sed liberi, operarii et mercenarii. Hinc servos comparat asini, q. d. Tria debet heros asino, scilicet cibum, virgam et onus: eadem debet servo, scilicet panem, disciplinam et opus. Servi ergo regendi sunt quasi asini. Pro *vibaria* grece est *χειρόπορτα*, id est *pabula feni*. Pro *ratione* ergo, iacuit Jansenius, quae asino debet, tribuitur servo *pans*, huc est cibus necessarius et non delectus. Pro *virga*, quae asino debet, tribuitur servo *disciplina*, hoc est, castigatio et correption. Pro *onere*, quo gravantur asini, tribuitur servo *opus*, quo premendus est et in offi-

— g. d. Instante morte distribue bona tua filii vel amicos, aut pauperibus, sive ea inter ipsos actu dispergendo, sive condendo testamentum, in quo illa jubes distribui. Tigurina: Tempore dierum vita tua finiendorum, cum «tibi moriendum erit, hereditatem distribue: alli: In die (in tempore) quo finierit dies vita tua, et in tempore mortis distribue hereditatem: Syrus: In tempore, quo consumabitur numerus dierum tuorum, et in die mortis tuas heredes constitue opum tuarum filios tuos, ne illi ad exteriores devenant.

Dices: Hec sententia videtur contraria illi Christi: «Si vis perfectus esse, vade, vende omnia que habes, et da pauperibus.» Matth. xix, 21, quam sequuntur et practicant omnes Religiosi. Respondeo non esse contraria, sed subalternam: Siracides enim prudenter jubet bona non dari filiis vel amicos ante mortem; sed Christus suadet ea dari pauperibus studio eleemosyne et virtutis. Siracides Iudeos instruit, Christus christianos. Siracides vulgarem vivendi modum rudi auro prescribit, Christus perfectionis apicem per paupertatem Evangelice consilium, cuius in capitulo erant carnales Iudei, Apostolis eorumque assensu.

Bonum recte Palacius: Nota, inquit, aliud esse charitate, et fiducia Dei cuncta relinquere, quod Evangelium consulti, et viri perfecti fecerunt; aliud, ex humana amicitia et fiducia bona alieni dare, quod Ecclesiasticus prohibet, et quod qui fecerunt, ponentia ducti doluerunt. Nota etiam, diversum esse tempus Evangelii et veteris legis. In hac felicitas erat, divitiae ac dominum esse, dabaturque felicitas haec operibus bonis; in illo vero felicitas est, temporalibus carere, divitis solis inhaere.

rius est ad vitam et robur laborandi, «disciplina» ad compescendam lasciviam, «opus» ad fugandam desidiam; «panis» ad victum, «disciplina» ad castitatem, «opus» ad frugem. Hoc faciunt axiographa Aristotelis de servo et hero in lib. *Econom.* «Oportet servo dare opera et victum sufficientem. Prisus decet dominum expurgari quam servum, et posterioris ire cubitum. Quod magis impinguat equum, est oculus domini: et sterquilinus quod agro est optimum, vestigia domini. Quanto tamen diligenter obsequitur, tanto maiorem g. aliam obtinet. Unusquisque pergravior fert honore suo privari.»

Hec servus sine mancipio comparatur asino, quia sepe stolidus, hec, tardus et durus est instar asini, cuius caput sua figura prodit ejus stoliditatem, tarlitudinem et duritatem. Quia de re existat acutum enigma, vel potius epigramma asini:

Unus equus, uno lopus, leo voce, lupusque colore
Censetur, toto sed capite est asinus.

Itrum est illud vulgi :

Nux, asinus, molier similis sunt lego ligata:
Huc tria vel recte faciunt, si verba cesserent.

Unde Cujacius jurisconsultus inter alias causas, cur servi in iure capite diminuti dicuntur *Instit.*, *De capitibus diminutis*, et leg. 2, § 4, ff. *De capit. diminut.*, etiam hanc afferit: «Servi, inquit, eam ob amissam libertatem capite diminuti dicuntur, quia velut ratione et consilio privati proprio, co-gunt aliena ratione et consilio agere et vivere.» Et Salomon *Proverb.* xxix, 19: «Servus, inquit, verbis non potest erudiri: quia quod dicas intelligit, et responderet contemnit.» *Servum intellige*, qui servil, duro et rebellis est ingenio.

Huc faciunt gnome Philosophorum. Euripides in *Antipe*: «Nunquam, ait, oportet servum ingenia studia traflare, nec olim sequi.» Studi enim servi faciunt superbos, etsi non raro sint indecoiles; otia, pigros et fures. Idem in *Alexandro*: «Usque adeo malum est servorum genus. Nihil praeter ventrem sunt, nisi quidam futurum propiciunt.» Theognidas: «Nunquam rectum est servile caput, sed semper infirmum et obliquum collum habet.» Democritus: «Servis, ut partibus corporis, alio ad aliud uteris.» Plato, lib. VI *De Legibus*, docet a servis orta piratarum farta et latrocina.

Mystice, animus servus et asinus est corpus, cui tria debentur, scilicet vulgaris cibus, castigatio et opus. Ita S. Franciscus suum corpus vocabat fratrem asinum, et tractabat ut asinum, quia cogebat illud portare onera gravia laborum et penitentiarum, ac comedere parum, et cibos vulgaris et vires. Preclare S. Laurentius Justinianus in *Ligno vita*, tract. *De Sobrietate*, cap. iii: «Sepe, ait, dum in carne hostem insequimur, etiam cibum, quem diligimus, trucidamus; et plerumque dum quasi concivi compatiur. ad praelium hos-

symbolice: Asini patientia, ait Aldrovandus in *Asino*, docet homines, ut suam quisque sortem, ac quod praesens et pre manu est, fideliciter ac diligenter agat, et ut sua quisque fortuna contentus viva; neque labores modo honesti sint, etsi digna premia non sequantur, recuset. Sicut et in suo asino laborioso monet Stigelius:

Sis asinus, quemcumque asinum sors aspera fecit:
Qui sortem placide ferre sci, ille aspit.

Et illud: «Si equum non potes, asinum agas.» Porro asinus est omnium iudicio vilis habetur et miserius, homine tamen ipso est beatior, et quia ipse miseram sibi non parit, quod facit homo. ut antiquissimus Menander ait.

Addit Aldrovandus duos in hanc rem apologetos. *Apologia*.

Prior est: Asinus equum beatum putabat, quod

abundanter nutrirebat et accurate, cum ipse neque palearum satis haberet, præsternique defatigatus. Cum autem tempus institutum bellum, et miles armatum ascendit equum, hunc illuc ipsum impellendo, quin et in medios hostes insiliat, equus vulneratus succubuit. His visis, asinus equum mutata sententia miserum existimabat. Fabula significat, non opere principes et divites imitar; sed in illis, invidia et periculo consideratis, pauperitate amare. Posterior : Asinus serviens ollorū, quoniam parum comedebat, plurimum laborabat, precabatur Jovem, ut ab olitore liberatus, alieri vendere domino. Cum Jupiter exortus, jussisset ipsum figulo vendi, iterum iniquiore animo preberat quam prius onera et cœnum et tegulas ferre. Rursus igitur, ut mutaret dominum rogavit, et coriaro venundatus est. Pejorem itaque prioribus herum nactus, videns que ab eo fierent, suspirando ait : « Huius mihi miser, meius miti erat apud priores heros manere; » hic enim, ut video, et pelleme operabitur. Fācula indicat, tunc maxime priores dominos a famulis expeti, cum de secundis periculum facerent. Subdit deinde tertium apolögum in eadem r. ex Aenea Silvio, quem, quia longior est, apud eum vide, si libet. Unde concludit : Quod fatale est, incurabile est. Sua ergo sorte quisque contentos vivat, ut felix et beatus sit. Asini sors est onera ferre, æque ac servi servire. Hinc Isidorus, lib. XII *Etymolog.*, asinum et scilicet diu assidit a sedendo, quasi assedit, quod homines priusquam equis uterentur, asinis insiderent. Greci ἄνθροι vocant ab ἄστα, quasi jumentum a juvando, quod nostra opera juvet.

28. OPERATOR IN DISCIPLINA, ET QUERIT REQUIESCERE : LAXA MANUS ILLI, ET QUERIT LIBERATEM. — Graeca, Romana et Tigurina pro operatore habent ἀπόλετον, id est operare; et pro τάξιδι, id est disciplina, habent τάξις, id est puer vel seruo; ac pro κεράτῳ, id est queret, legunt ἀπόλετον, id est inventare. Unde sic legunt : Operare in puer vel seruo, et inventare requies, q. d. Si servum opero imposito occupes et exerceas, erit tibi cum eo requies; sin autem eum ofari permittas, creabit tibi molestias. Hoc est enim, quod per antithesin subdit : Laxa manus illi, et querit libertatem. Unde aliqui ex Greco ita clare vertunt : Exerce servum tuum in opere, et inventare requies : remittit manum ejus, et querit libertatem. Verum Noster legit ἀπόλετον, id est operator, et τάξιδι, id est disciplina, et τάξιον, id est queret. Si quoque legunt Graeca Complutensis nisi quod refutat ἀπόλετον, id est operare. Sed eodem fere reddit sensus : operare enim hic sumitur in conjugatione *hiphil* pro fac, vel compelle eum ut operetur, scilicet, per disciplinam et castigationem. Fieri potuit ut utroque modo scripterit Siracides, quia utrumque verum et congruum, et utrumque in probatis codicibus existat, atque una lectio cohæret et subordinatur alteri; requies enim servi est requies heri, dum enim servus ope-

ribus fatigatus anhelat ad quietem, non cogitat de rebelliōne contra herum. Sic nos ipsi dum nostra scribimus, cedimus et recendimus, camēdū sentientiam subinde immutamus, aliterque et aliter effierimus. Quocirca in Scripturis subinde eadem sententia varia habet non tantum versiones et expositiones, sed et lectiones, ut ostendi Can. VIII rerum in Epist. S. Pauli.

Jam primo, nostram lectionem sic explicat Lyranus, q. d. Servus operatur quamduam sub disciplina tenetur, « et querit », id est, si queret requiem a laboribus sine causa rationabilis. Secundo, noster Emmanuel Sa, q. d. Servus etiam dum per disciplinam et castigationem cogitur operari, querit otium et requiem; quid ergo faciet si laxa disciplinam? hand dubie queret libertatem, seu fugiet. Tertio, Jansenius : Describit, inquit, conditionem et indolem servorum, videlicet quod si per disciplinam et castigationem adiungantur ad opera, querunt requiescere ab operibus, conquerentes se nimium gravari : si vero otium eis permittatur, querunt ulterius etiam libertatem, non contenti petita et adepta relaxazione. Significatur ergo non tam attendendum ad eorum petitiones, quam ad id quod pro coram conditione eis convenit imponere. Quarto, Palacius, q. d. Si delasaveris in disciplina servum, facies ut optet requiem, ne cogitet de libertate: si autem et manus ab opere relaxaveris, facies ut immerito querat libertatem. Sicut enim multum operis, labor et fatigatio nihil aliud querere cogitare sinit, nisi requiem : si otium et servus otiosus nihil aliud quam libertatem meditatur et machinatur. Loquitor de servis perfectis, puta de māncipis.

Hi tres ultimi sensus veri et congrui sunt; magis tamen nervosi magisque conexi sunt secundus et quartus; continent enim manifestan antis thes prioris hemispherici eum postiore, simulque dant causam ejus quod praecessit, cur, scilicet, castigatio et opus convenientia servo æque ac asino, quia scilicet servus servi et asinum estimogenio et indole, quod non nisi otium et libertatem querit; utriusque autem medetur opus et castigatio. Opus enim non sinit cogitare nisi requiem, castigatio castigat tam otium quam libertatem, cogitque labore et servire. Unde Syrus breviter totam ita explicat : Ne des illi requiem, et si extuleris caput ejus, querit libertatem. Sciebat hoc Pharaon, qui proinde Hebrewos, quos trahabat ut servos, operibus opprimebat, ne cogitarent de libertate et egressu ex Egypto : Vacatio otio, inquit, et idecirco dicitur : Eamus, et sacrificemus Domino. Ita ergo, et operamini, » Exodi v. 17.

Nota ἀπόλετον illi, et querit manici, hoc est, solve eum a manu manici, quibus quasi servus constringitur. Origo enim servitius et servorum fuit, quod hostibus bello capti vitam olim condonantes, eos servos efficiabant, itaque mortem in servitium clementer commutabant. Inde servi dicti sunt *mancipia*, quasi in bello man-

Origo
servitius

captia, ait Varro; hinc capta vinciebant manus : illas ergo hic laxari vetat Siracides. Rursus « laxa manus illi », id est remitte illi opera et labores, sine illum ofari, et fugiet vel ambient libertatem. Tertio, aliqui sic exponunt : « Laxa illi manus, » id est licentiam illi permitte, protestante aliquam impende; illa enim inescatus, servitius jugum excutere et Libertatem affectare incipiat. Idem de servis fuit sensus Platonis dialog. 6 *De Legibus*: « Castigandi, inquit, caedendique semper iure sunt servi, neque ita monendi ut liber, ne reuoluerint: fiant aliocto omnis ad servos is eu^g ammodo imperium sit, neque jonus ulla rem. » Sis habeatur, quod multi stulte facientes, linea officiis eos nutriti, difficiliorem vitam, ad imperandum, et illis ad obedientium impetu.

29. JUGUM ET LORUM CURVANT COLLUM DUCUNTUR. — T. SERVUM INCLINANT OPERATIONES ASSIDUE. — UNDe MALEVOLO TORTURA ET COMPEDES. — Graeca Jam omittuntur : et seruum inclinant operationes assidue. Unde breviter sic legunt, et servi compedes cum jugo asini compoununt : *Jugum et lorum cervicem subiungunt*, nervus et tormenta servum malitiosum; ali: *Jugum et lorum fluctunt cervicem, et seruo maleficio convenientia tormenta et crucis quostionum*. Verum nostra lectio uti uberior et plenior, sic et apriori veriorque est. Aptius enim jugum cum operatione et labore, quam cum tortura confert; tortura tamen servi magis respondet flagellum et scutica asini. Sensus ergo est, q. d. Sicut collum laceravit et indomiti bovis, equi, asini vel bubali dominatur jugo et loro, ut aurige obdiunt, velutque onera sibi ab eo imposita: sic quoque servi durilla et pigrilla frangunt opere assiduo. At vero si servus sit non tantum durus et pervicax, sed et malevolus, grece ἀπόλετος, id est maleficus, vel malivolus, scilicet qui furetur, aut alios verberet, vel aliter hero et familiam nocet, aliaque mala machinatur; hic non tantum opere assiduo exercendus, sed et compedibus ad tortura coendendus, examinandus et puniendus est.

De priscis sororum poenis vide Rhodiginum, lib. XXV, cap. xxii, omnes complexus est Plantus in Asinar. actu III, scena III:

*Squalorū condititia, virtute sanguine fusa,
Ad cursum stimulis, laminae, cruescas compedibusque,
Nervis, catenis, cæcetes, manubris, pedicis, bovis,
Tortoresque acerimis, etc.*

29. MITTE ILLUM IN OPERATIONEM, NE VACET : MUL-TAN ENIM MALITIAM DOCUIT OTIOSITAS. — Tigurina : Mitte illum in opus, ne ostiatur : otium enim multa vita docuit; ali: *Conjice* (græco enim est τάξις) *ipsum in opus, ne ostiatur : multa enim mala docet otium;* Syrus : Operare in servo tuo (hoc est operare fac seruum tuum, vel opus facio per seruum tuum), ne rebelleret, quia multa mala facti otium. Mens enim hominis otiosa esse nequit; quare si

concedet illum quod si non gaudebit, cœva illum compedibus. — Clare Tigurina : Adige eum ad opus, quod officium ejus postulat, et immorigerum suis grava compedibus; Syrus : Quemadmodum convenient illi (hoc est, quantum aplius est), præfice eum domini tuae, et nisi audierit te, multiplicá vincula ejus. Preclarus S. Laurentius Justinianus in *Ligno vita*, tract. De Timore, cap. ii: Nihil in sancto proposito

honesto labore non occupetur, ad vanā, inhonestā, carnalit, ad murmura, detractiones alias que scelerū cogitanda et designanda defecit. Si enī lapides molendini vento rotati si frumentum, quod molant, non habeant, in scipios agunt, sese atterrunt et communuant.

Quocirca S. Hieronymus monet Rusticum, epist.

4 : « Facito, ait, aliquid operis, ut te semper diabolus inveniat occupatum. » S. Ephrem, in *Cont. spirit.* tom. II: « Qui amat otium, inquit, nunquam prosperabitur. » S. Chrysostomus, hom. 1 ad Popul., advertit, Adamum otiosum e paradise exiisse, Paulum vero in laboribus et seruū positum raptum fuisse in paradisum et tertium colum. Idem, homil. 33 in *Acta*: « Quomodo, inquit, non omnes talenū (otiosum) condemnabunt, et amici, et domestici, et cognati? Quis autem non juste dicet : Omnia hic terre; frustra advenit in mundum talis, in quo non frustra, sed in malum sui capitilis, in diannum proprium, in detrimentum aliorum. » S. Basilus, in cap. i *Isiae*: « Quomodo, ait, non odio prosequendum otium, quod formica et ape (que laboriose et industrie sunt) pejorem efficit hominem? qui utique initio sue conditionis positus in paradiſo est, ut operaretur et custodiret illum. » S. Ambrosius, epist. 23 ad *Vercell.*, loquens de Jacob et Esau, quorum otiosus erat, illi laboriosus : « Non otio, ait, non sonno merces paratur, nullum opus dormientis est, nullus fructus otii, immo magis dispensatorium. Otiosus Esau amissi primatus benedictionem. » Idem, lib. *De Cain et Abel*, cap. iv: « Non dormientibus, non olificantibus, sed vigilantibus pollicent pœna, et labore merces parata est. » S. Leo : « Non dormientibus provenit regnum colorum, nec otio et desidia torpentinibus beatitudine aeterna ingeritur. » S. Anselmus, epist. 6 ad *Cisterc.*: « Otiositatem, ait, sicut rem iniuste animalium vestrarum a vobis excludite, et unusquisque consideret, quia de singulis momentis vite nostre redditum sumus Deo rationem. » S. Bernardus, lib. II *De Consid.*, cap. xiii: « Fugienda, inquit, otiositas mater rugarum, novera virtutum. » Petrus Blesensis, in cap. *De Instit. Episcop.*: « Nullum tempus, ait, feriatum habeas; sed semper aut orationi, aut lectioni, aut aliis honestatis studio te impendas. » Et inferioris : « Semper sis in exercitio Scripturarum, nullumque tempus te inveniat otiosum. Otium sine literis est vivi hominis sepulchra. » Plura vide apud Cassianum, lib. X *Instit.* renunt. cap. viii et seq.

inquit, otio deterius, quod non solummodo non acquirit nova, sed etiam acquista consumit. Siue ergo otiositas est paupertatis spiritualis initium, ita honesta occupationis assiduitas coelestium divitiarum est seminarium. Denique peccati Sodome occasio et causa fuit otium, ut ait Ezechiel, cap. xvi, vers. 40.

ET NON AMPLIFICES SUPER OMNEM CARNEM : VERUM SINE JUDICIO NIHIL FACIAS GRAVE. — Moderatur quae dixit, q. d. Dixi servum rebellem et maleficium castigandum operibus, compedibus et verberibus: nuna addo et moneo, non tamen amplius hisce rebus in eusipianum carnem sevias quam par est; est enim caro, id est fragilis et misera; sed adhuc judicium, crinis et discretionem in moderandis opere et castigatione, ne equo sit crudelior. Unde grecia est, καὶ πά τραπεντίς ταῖς οὐραῖς. Quad Complutensis vertunt, et non abundes greci ɔrni; Romana, non amplifices super omnem carnem, id est, non sis nimis, ne nimius urgeas ac premas ullam carnem, ne quidem brutorum, ne dum hominum; Tigurina, cavelo tamen nimis esse in utilius corpus; illi, ne sis nimis in ullum hominem; Syrus, non autem sic super unquamque, et propter legem ne feceris quidquam.

Ex hoc Ecclesiastici precepto desumpta videtur illa constitutio Justiniani imperatoris, de his qui vel ut alieni iuri sunt, § In potestate, ubi inter alia sic statutum: « Sed major asperitas dominorum ejusdem principis constitutione coercet. Nam Antonius consultus a quibusdam presidibus provinciarum de his servis qui ad eadem sacram, vel ad status principum configunt, precepit, ut, si intolerabiles videantur servitia dominorum, cogantur servos suos bonis conditionibus vendere, et pretium dominis detur. Et recte, expedit enim reipublica sua re quis male utatur. » Quærit ibidem Glossa, an licet subinde servum nulla ejus culpa vel causa, hoc solo nomine quod servus est, et ut servum se esse meminerit, vel modice verberare? Quod respondeat affirmativa: Quia, inquit, diutina impunita servum facit durum et contumacem, audaciam in eo alti, fastumque et spiritus adaugit.

31. Si est tibi servus fidelis, sit tip: QUASI ANIMA TUA: QUASI FRATREM TUM SIC EUM TRACTA: QUONIAM IN SANGUINE ANIME COMPARASTI ILLUM. — Ita Romana, Glossa, Lyranus et alii. Verum Rabanus legit: Si est tibi servus bonus; illi: Si est tibi servus sensatus; Syrus: Si verus (id est probus, qui se vere, ut servum decet, gerit) est servus tuus. Minus recte ergo Jansenius contendit: fidelis esse delendum. Monet enim prudenter servum non infidelem et furarem, sed fidem debere diligi et curari ab hero, « quasi animam » suam, id est sicut seipsum. Unde Grecia et Syrus habent: Si tibi servus est, sit tibi tantum tu; Tigurina verit: Si tibi servus est, ut animam propriam foveas eum; Romana, tracta eum sicut te ipsum.

Porro servus fidelis esse debet non tantum in

opere sibi injuncto, sed in sermone ac silentio, unde silent arcana heri, vel que herus sileat vult. Unde boni servi esse ut sit « mutus et elinguimus », assert Nemesius apud Stothenum, serm. 43. Et Plantus, in Milite gloriose: « Plus, ait, operet se vum scire, quam loqui » Quocirca continua serva verba sunt apud: suminde in Peso: « Servam operam, et linguam liberam herus mens jussit me habere. » Si enim proximos exteroros iubemur diligere sicut nos ipsos, multo magis domesticos, quales sunt servi, qui toti sunt pecuniam et possessionis heri. Quod ergo domini servi faciunt, hoi sibi faciunt; bonum enim servus est bonum heri, et malum servi est malum heri. Quocirca addit: « Quasi fratrem sic eum traxi. » Origine enim omnes sumus fratres, frata cuius erat ab eodem Deo Patre, et prognati ex eodem Adamo parente, et eadem madre Eva. Rursus in fidem religionis omnes sumus fratres, quia filii eundem Christi quasi patris, et Ecclesie quasi matris, atque a Deo eamdem hereditatem coelestem expectamus omnes. Vido Ephes. vi, 5 et seq. Quæcirca S. Gregorius Nazianzenus, in Tetrastichio, docet servos pro conservis habendos, eo quod omnes simius servi Dei :

Quid servus, inquit, aut herus? mala est haec sectio; Est factor unus, una lex, iudex quoque. Sic ergo servos, servus ut, cernas tuos: Servos hensipos vita factis. Servit, at non Christi exempti ergo.

Quia et Cicero in *Paradoxis*: Quid est, sit libertas? Ptolemaei viventi ut velis. Quis igitur vivit ut vult, nisi qui recta sequitur? soli hoc contingit sapienti, ut nihil facial invitus, nihil dolens, nihil coactus. Quis neget omnes leves, omnes cupidos, omnes demum improbos esse servos?

Plura de hac re habet S. Gregorius, lib. XXX Moral, cap. xii; S. Augustinus, tract. 41 in Joan.; S. Hieronymus, lib. II contra Joenitium. Quæcumque patethice Seneca, epist. 47: « Cum servis inquit, familiariter te vivere, docet prudentiam tuam. Servi sunt? imo homines. Servi sunt? imo contuberniales. Servi sunt? imo humiles amici. Servi sunt? imo conservi, si cogitaveris tantumdem in utroque liceo fortunæ. » Et post nonnulla: Vis tu, inquit, cogitare istum, quem servum tuum vocas, ex eisdem seminib; ortum, eodem fratre, eque spirare, eque vivere, eque mori? tam tu illum ingenuum videre potes, quam ille servum. Stare ante limen Callisti dominum sum videlicet, et aliis intrantibus excludi. Mariam clade mulier splendidissime natu fortuna deprivat: alium ex illis pastorem, alium custodem case fecit. Denique Philo apud Maximum, serm. 7: « Talem, inquit, te domesticis servis prestata, quemadmodum Deum in teesse velles: ut enim audiamus, sic a Deo audiemur; atque ut intuemur alios, sic Deus nos intuebitur. Offeramus ergo misericordie misericordiam, ut simili simile consequimur. »

Causam subdit: QUONIAM IN SANGUINE ANIME COMPARASTI ILLUM. — Primo, q. d. ait Jansenius: Comparasti enim tibi non tantum bellum, sed etiam servum acipias carnem, quia serva est anime; ac concupiscentiam, quia serva est rationis et spiritus, ideoque quasi serva contumax rationi rebellat et recalcitat: qua de causa ut serva operibus, prouidentiis et verberibus edocenda est, ut rationi se subjiceret, ac spiritu parere addiscat.

Secundo et potius, q. d. Comparasti eum: « In sanguine, » id est ad sanguinem « animatum, » ut scilicet sanguinem et vitam tuum foret et fueret seriendo et laborando, teque contra inimicos tuendo et prepugnando. Unde Graeci quasi explicantes subdunt et addunt: Quoniam tangunt anima tua indiges et; Tigurina: Quoniam ejus ut anima propria indiges; Syrus luculent: Si verus es servus tuus, sit sicut tu; quia sit tu et detrimentum tuum (quod patferis in servo), si male a fratribus agnoscet, moritur vel fugiet. Atque si verus es servus tuus, sit fratrum tuum reputa illum, ne contendas in sanguine anima tua.

Tertio, alii per sanguinem accipiunt prestitum. Unde vertunt, quoniam prestito comparasti eum; prestitum enim quia sanguine et sudore laborando comparatur, hinc vocatur sanguis per metonymiam. Et hoc modo Rabbinus passim δαμιν in plurali, id est sanguines, usurpari pro pretio. Sic vulgo dicimus, usurarios et tyrranos exsangue sanguinem pauperum, dum ab eis nimia tributa et prestita exigunt. Hoc sensu de tyrannis ait Melchæs cap. iii, vers. 40: « Qui adficiat Sion in sanguinibus, et Ierusalem in iniquitate. »

Simili tropo grecæ δια, id est vita, vocatur: psevdius, quia victu vita conservatur. Ita Paladius: Tracta, inquit, bonum servum, quem emisti, ut fratrem; quia nullus eum nummisi velut sanguine tuo comparasti: bonus enim servus non nisi grandi pretio comparatur; grande vero pretium non nisi sanguine sudore percipitur. Quam vero pulcher est texture peccatori Christum pro misericordia roganti: Domine, ne ut inimicum me, sed ut fratrem traxi: comparasti enim me sanguine anima tua! Quam item apte dictor domino crudeli: Tracta tuum servum benignus, si non propter illum, certe propter te! Si illi non parci, parce sanguini tuo, quo eum comparasti. Hoc laici monitum Catonis in *Disticha*:

Nā temere uxori de servis crede querenti: Sape etiam mulier, quem coquens diligit, odit. Servorum ob culpam cum te dolor angel in iram, iesi tibi moderare, tuis ut parcer posse. Quem superatus vales, interdomi vincere ferendo: Arima enim semper morus est patientia virtus.

Quarto, Rabanus: « Significat, ait, quod naturam communem in eo diligere debemus; et, si necesse est, animam nostram pro eis sicut fratibus esse ponendam: non enim hominem debemus odio et perseguiri, sed vita, quia hominem ad interiorum trahant, quibus omnino est resistendum. »

Tropologicæ, Rabanus per servum accipit pecato; his enim servus est peccati et diabolus;

quare omnia quæ de servo hic dicuntur, peccatori, mutato nomine, accommodates. Rursum per servum accipias carnem, quia serva est anime; ac concupiscentiam, quia serva est rationis et spiritus, ideoque quasi serva contumax rationi rebellat et recalcitat: qua de causa ut serva operibus, prouidentiis et verberibus edocenda est, ut rationi se subjiceret, ac spiritu parere addiscat.

32 et 33. Si LESERIS EUM INJUSTE, IN FUGAM CONVERTETUR: ET SI EXTOLLENS DISSESSERIT, QUEM QUARAS, ET IN QUA VIA QUEBAS ILLUM, NESCIS. — « Extollens, » id est tollens et auferens se suaque decadens et fugiens; graece enim est ἀναζητῶντας, id est tollens se, vel alienum aufergit. Rursum « quem quaras, » id est quem roges, quique tibi indicet, « qua via » et ad quem locum servus tuus fugerit. Alter Paladius: « Quia queras, inquit, nescis, » id est nescis an queras, rem tibi utilem vel inutilem: cum enim servus fugerit assuscit, nescis an reducere illum convenientia, an vendere. Graeca breviter et clare sic habent: Si maleficeris et tollens, in qua via quares illum? Tigurina: Quod si eum lesers in injurya, illeque profectus aufergit, quanam via requiras ipsum? Syrus: Quia si contrastaveris eum, egredietur, peribit: et in quo spiritu inventus eum?

Est secunda ratio movens herum, ut benigno tractet servum; quia scilicet si illum affligat, servus servitatis et afflictionis pertusus secreto fugam adorabit per avia, silvas et lathebras, ut herus eum insequens inventire nequeat, neo aliquis sit qui rogatus ei viam, quia servus fugit, indicare velit aut valeat. Quare et opera servi, et pretio quo eum emit, in eternum privabitur.

Quinimum multi sunt servi, qui ob herorum servitatem mortem sibi conscient, malentes se melius mori. Nota est historia Lacetene, quæ in auctione rogata a praecone, quid sciret? respondit: « Libera esse, » significans esse captivum quidem esse, ceclerum ad illiberalia jussa non partitum. Itaque cum empator imperasset quod nam non convenientia libere: « Plorabis, inquit, qui tibi talent invidideris possessionem; » moxque sibi necem conceivit. Ita Plutarchus, in *Lacu*, Qui et adlit simile de puer: Puer, inquit, Sparlanus captus ab Antigono rege, ac sub hasta venditus, in ceteris omnibus que ab ingenuo decenter fieri poterant, ei qui se mercatus fuerat obsequens eraf: craterum jussus adferre matulam, non sustinuit, dicens: « Non serviam. » At, cum herus instaret, puer consenso teste dixit: « Sentis eujusmodi mereatum feceris; » moxque et sublimi precipitem so dedit et intermit. Captivus esse poterat, servita facere non poterat, ac semet in libertatem morte luctuosa asseruit. Lucretius hoc aveo in Hispania factum audivimus. Servus dure ab hero tractatus, hero absente proles eius omnes parvulas in solarium hero abduxit, fo-

resque dominus ocelasit: hero domum redeunte, forisque pulsante, minantur servos quod aperire tardaret, servus per fenestram prolem unam illi ostentans: « Quid mihi, inquit, dabis pro prole tua? » Indignantem hero et frendente, servus prolem ex alto precipitavit et occidit. Idem fecit secundae, tertie, et cetera (frustra jam precentem), et omnia posseente, ut illis parceret), ac tandem seipsum praecepit dedit: « Bisce, inquit, benigno servos tuos fractare. » Quocirca Diogenes apud Laertium, lib. VI, dicebat, inter servos ac dominos malos prater vocabula nihil aliud interesse, nisi quod mancipia servirent dominis, domini cupiditatibus: significans ulrosque

esse servos, miseriorem tamen servitutem servire dominos quam mancipia, si sint improbi: nam qui passionibus servit, tot habet dominos quot cupiditates, eosque turpes et inclemtes. Sane haec servitus morti equiperatur et conferitur, immo antefertur quasi morte deterior. ex adverso quam servus benignus habitus ab hero illum redemari, audi eum apud Menandrum: « Mihhi, inquit, civitas est, et confugium, et lex, et justorum iustorumque omnium iudex, dominus meus: hinc soli me vivere oportet. » Talis, inquit Favonius, fuit « Zamolxis, qui famulos erat Pythagore, et ab illius temporis hominibus adoratur. »

CAPUT TRIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, agit de vanitate somniiorum usque ad vers. 9. Inde, usque ad vers. 14, de utilitate peregrinationis et tentationis, quod facit hominem expertum et prudentem. Tertio, a vers. 14 ad 21, agit de soliditate frustaque spei, quam timentes Deum in eo collocant. Quartio, a vers. 21 usque ad finem, docet Deum exsoriant oblationes impiorum, praesertim qua sunt ex spoliis et defraudatione pauperum.

1. Vana spes, et mendacium viro insensato: et somnia extollunt imprudentes. 2. Quasi qui apprehendit umbram, et persequitur ventum: sic et qui attendit ad visa mendacia; 3. hoc secundum hoc visio somniiorum: ante faciem hominis similitudo hominis. 4. Ab immundo quid mundabitur? et a mendacia quid verum dicetur? 5. Divinatio erroris, et auguria mendacia, et somnia maleficiant, vanitas est. 6. Et sicut parturient, cor tuum phantasias patitur; nisi ab Altissimo fuerit emissus visitatio, ne dederis in illis cor tuum: 7. multos enim errare fecerunt somnia, et exciderunt sperantes in illis. 8. Sine mendacio consummabitur verbum legis, et sapientia in ore fideli complanabitur. 9. Qui non est tentatus, quid scit? Vir in multis expertus, cogitat multa: et qui multa didicit, enarrabit intellectum. 10. Qui non est expertus, pauca recognoscit: qui autem in multis factus est, multiplicat malitiam. 11. Qui tentatus non est, qualia scit? qui implanatus est, abundabit nequitia. 12. Multa vidi errando, et plurimas verborum consuetudines. 13. Aliquoties usque ad mortem periclitatus sum horum causis, et liberatus sum gratia Dei. 14. Spiritus timendum Deum queritur, et in respectu illius benedicetur. 15. Spes enim illorum in salvantem illos, et oculi Dei in diligentes se. 16. Qui timet Dominum, nihil trepidabit, et non pavebit: quoniam ipse est spes ejus. 17. Timet Dominum beata est anima ejus. 18. Ad quem respicit, et quis est fortitudo ejus? 19. Oculi Domini super timentes eum, protector potentia, firmamentum virtutis, tegimen ardoris, et umbraculum meridiani. 20. deprecatio offensionis, et adjutorium castis, exaltans animam, et illuminans oculos, dans sanitatem, et vitam, et benedictionem. 21. Immolantis ex iniquo oblatio est maculata, et non sum beneplacita subsannatione injutorum. 22. Dominus solus sustinentibus se in via veritatis et justitiae. 23. Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum: nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabit peccatis. 24. Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimam in conspectu patris sui. 25. Panis egentium vita pauperum est: qui defraudat illum, homo sanguinis est. 26. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum. 27. Qui effundit sanguinem, et qui fraudem facit mercenario, fratres sunt. 28. Upus adifi-

cans, et unus destruens: quid prodest illis nisi labor? 29. Unus orans, et unus maledicens: cuius vocem exaudiet Deus? 30. Qui baptizatur a mortuo, et iterum tangit eum, quid proficit lavatio illius? 31. Sic homo qui jejunat in peccatis suis, et iterum eadem faciens, quid proficit humiliando se? orationem illius quis exaudiet?

PRIMA PARS CAPITIS.

4. VANA SPES, ET MENDACIUM VIRO INSENSATO: ET SONNIA EXOLLUNT IMPRUDENTES. — Docet non esse fiduciam somnis et divisionibus, sed Deo Deinde legi, quod haec sit vera et fida, illa falsa et infida, q. d. Spes viri stulti est « vana et mendacium, id est mendax et fallax, adeoque ipse somnia suis confudit et superbo extollit: nam « somnia excellunt, a grece ἀναπτύξειν, id est, ut Complutensis, elevant; Romana, volare faciunt; alii, atdos faciunt imprudentes, q. d. Insipientes somnia suis credentes effervescunt animo, pulantes illa sibi obvienta, qua somniantur; quasi somnia sint oracula a Deo immissa, v. g. somnianit quis se fore Cardinalem, Episcopum, Prelatum, etc., si huic somnio fidem adhibet, insipient facit; et reipsa cum contrarium accidens, videbit somnium suum fuisse somnum, id est rem mendacem et fallaceam. Unde Tigrinus: Spes viri stulti vana falsaque sunt, et somnia subtiles ferunt insipientes; alii: Et somnia penitus adulant amantibus; Syria: Qui querit vanitatem, inventit mendacium, et somnium levitatem vana. Hui facit illud Philonis ex Platone: Spes mortalium sunt somnia vigilantium. »

Nota: Gentiles, quin et nonnulli et christiani, ignorantes naturalem causam in somniis, quam tradidit Aristoteles, medici et physici, opinati sunt ea immitti ab altiori mente, puta a genio suo, vel Deo: cum enim mens somno sopita sit, censobant eam tune agi a Deo. Sic Turcae censent ancates et stultos a Deo agi enthusiasmo, ideoque eos venerantur velut divinos et fatidicos, ac eorum dicta pro oraculis habent. Id faciunt in honorem sui Mahometi, qui cum laboraret epilepsia, fingebat se enthusiasmo agi. Errorem et superstitionem auxere Poeta suis poetis fictis, presertim qua rei cuique suum deum dedere homonymum. Somnum ergo fecerunt deum. Unde Orpheus Somno deo hymnum composuit cum aromatibus, cui et fuscas alas attribuit, ita canens:

Somne deum rex cunctorumque hominumque carentum,
Carentum et tellus quaecumque animalia nutrit.

Et Ovidius:

Somne quies rerum, placidissime somne deorum.

Et Seneca, in choro Herculis furentis:

Taque, o dormitor somne malorum,
Requies animi, pars humanae melior vita,
Vox miserae fala, futuri
Cortus, et idem pessimus auctor.

Philostratus in imagine Amphiarai ita somnum pingit: Facie, inquit, resoluta esse videbatur, candidam vestem habens supra nigrum, quasi diem et noctem indicaret. Cornu in manu tenere videbatur, cum vera somnia immittit. Ovidius vero in Metamorph., ita eum describit:

In medio torus est, ebeno sublatis in antro,
Plenum, unicolor, pullo velamine tecus,
Quo cubit ipse Deus membris languore solitus:
Hunc circum passim variis imitata forma
Somnia vana jacent.

Silens vero, lib. X, somnum cuique soporem immittere ita canit:

Carvoque volcris
Per tenebras portat medicata papavera cornu.

Et paulo post:

Quattuor inde soporas
Deversa capite pennis, osculique quietem
Irrorat, tangens lethara tempora virga.

Homerus: οὐαὶ γὰρ ἡ τάχη τοῦ τόπου, id est, etenim somnum a Jove est; quin et insomnis dicta sunt διηγέρει, id est a Jove missa: et οὐαὶ ὥραι, id est divinae voces; et οὐαὶ ἄρρενος, id est Jovis nuntiū, ut ait Homerus. Fuit apud Trozenios Ardali vetera, super qua Musis et Somno deo rem divinam faciebant, somnum affirmantes esse deum Musis valde amicum. Superstitionem auxit Plato et Philosophi, de quibus inferioris.

Hos redarguitus Diogenes Cynicus, ino ridentis et subsannans: « Quae vigilantes agili, inquit, ea non curatis; quae vero dormientes somniatis, sollicite perquiritis, » q. d. Si quis vigilans turpe quid committat, oportet metu Dei iram, tristitiae eventum; non si quid dormienti sit visum; hoc enim nil vanius, nil stolidus. Ita Lætius, lib. VI. Et Poeta:

Somne non coras; nam mens humana quod optat,
Duo vigilat, sperat.

Et Claudianus, lib. III:

Omnia que sensu volvuntur vota diurno,
Tempore nocturno reddit amica quies.
Venator defessa toro cum membra reponit,
Mens tamen ad silvas, ad sua lustra reddit.

Igitur hanc somnia observandi vanitatem et superstitionem, multis hic confutat Siracides.

2. QUIS QUI APPREHENDIT UMBRAM, ET PERSEQUI-
TUR VENTUM: SIC ET QUI ATTENDIT AD VISA (grecie
τελεσία), id est ad somnia) MENDACIA. — Somnia